

Sokak Sağlıklaştırma Proje Deneyimi; Kayseri-Talas Kazım Paşa Caddesi

Hikmet Eldek Güner

Yrd. Doç. Dr. Erciyes Üni., Mimarlık Fak., Mimarlık Böl. hikmeteldek@gmail.com

Hale Kozlu

Yrd. Doç. Dr. Erciyes Üni., Mimarlık Fak., Mimarlık Böl., halekozlu@gmail.com

Gonca Büyükmihçi

Prof. Dr. Erciyes Üni., Mimarlık Fak., Mimarlık Böl., goncabm@gmail.com

ÖZET

1990'lı yılların sonundan itibaren ulusal ölçekte kültür mirası literatüründe ve bu mirasın nasıl korunacağına yönelik tartışmalarda yoğun bir biçimde yer almaya başlayan sokak sağlıklaştırma uygulamaları, yerel yönetimlerce de sıklıkla kullanılan yöntemlerinden biri olmuştur. Kimi uygulamalarda korunması gereken kültür varlıklarının değerleri öne çıkarılmakta, bütün değerleri ile korunmaları sağlanmakta ve daha uzun süre kullanılabilmelerine olanak verilmektedir. Ancak kimi uygulamalarda ise yapıların sadece cephelerinde iyileştirme yapılarak, yapının tamamına bakılmaksızın sağlıklaştırma çalışmaları yürütölmektedir. Bu durum korunması gereken kültür varlığına daha ciddi zararlar vermekte, yapının özgün değerlerini yitirilmesine neden olmakta, yapıların korunmasının ötesinde yıpranma sürecini hızlandırmaktadır. Farklı uygulamaların yer aldığı ölkemizde, sokak sağlıklaştırmanın yasal zemini irdeleyerek, uluslararası ölçekte yapılan çalışmaları göz önüne alarak, Kayseri İli, Talas İlçe'sinde yer alan Kazım Paşa Caddesi için hazırlanan sokak sağlıklaştırma projesini genel olarak anlatımı yapılacaktır. Korunması gereken kültür varlıklarının bulunduğu, sit alanı olarak ilan edilen bir bölge için hazırlanan sokak sağlıklaştırma projesinin yaklaşımını, içeriğini, gelişimini ve sonucunu ortaya çıkararak literatüre katkı sağlamayı da amaçlanmaktadır. Birçok yerel yönetimin hızlı sonuç aldığı bir yöntem olan sokak sağlıklaştırma için yeterli yazınsal çalışma henüz yayınlanmamış, konu akademik olarak tam olarak tartışılamamıştır. Çalışmanın diğer bir temel amacı da ortaya konan örnek üzerinden bu tartışmaların çoğaltılabilmesidir.

Anahtar Kelimeler; Sokak Sağıklaştırma, Kayseri, Koruma, Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon

Experience of Street Rehabilitation Project; Case, Kayseri-Talas Kazım Paşa Street

ABSTRACT

From the end of the 1990s, street rehabilitation projects, which was began to take place and was discussed intensely in the cultural heritage literature, have become one of the popular methods used by local governments in Turkey. In some applications, the values of cultural heritage that need to be protected are displayed, protected with all their values, and can be used for a long time. But, in some applications, only facades of the buildings are being improved and conservation works are carried out irrespective of all values of the buildings. This situation causes more serious damages to the cultural heritage that needs to be protected and accelerates the deterioration process beyond the buildings' preservation. In Turkey where different applications are taking place, the street rehabilitation project prepared for Kazım Paşa Street in Talas district of Kayseri will be explained in general by considering the legal ground of street rehabilitation and taking into account the studies made in the international scale. This paper is also aimed to contribute to the literature by revealing the approach, content, development and results of the street rehabilitation project prepared for a region declared as a protected area in which cultural heritage are located. Adequate studies have not yet been published about street rehabilitation that is a method which used by local governments, and also it has not been fully discussed academically. Another aim of the study is that, these discussions can be reproduced through presentation of the case.

Keywords; Street Rehabilitation, Kayseri, Conservation, Survey, Restitution, Restoration.

1.SOKAK SAĞLIKLAŞTIRMA

Geleneksel dokuya sahip olan kentlerin/kent parçalarının korunması, gelecek nesillere aktarılması, konfor koşullarının günümüz şartlarını sağlaması gerekmekte ve bu gereklilikler doğrultusunda farklı yöntemler geliştirilmektedir. Tek yapı özelinde geliştirilen koruma projelerinin yanı sıra, bölgelere, alanlara yönelik, kentsel ölekte, bütüncül koruma yaklaşım biçimini benimseyen projeler de sıklıkla hazırlanmaktadır. Kentsel ölekte hazırlanan koruma yöntemlerinden birisi olan sokak sağıklaştırma,

1990'lı yılların sonundan itibaren Türkiye'nin kültür mirası literatüründe ve bu mirasın nasıl korunacağına yönelik tartışmalarda yoğun bir biçimde yer almaya başlamıştır. Son yıllarda öne çıkan sokak sağlıklaştırma projeleri, birçok eleştiriye de, övgüyü de bir arada bulundurmakta, projelendirmeden uygulamaya kadar birçok aşamada tartışılmaktadır. Günümüzde de tartışmalara konu olmaya devam eden sokak sağlıklaştırma yönteminin, öncelikle nasıl ortaya çıktığını yasal düzenlemeler üzerinden incelemek, projeden uygulamaya kadar, sürecin nasıl evrildiğini görmek açısından daha açıklayıcı olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti için; koruma bilincinin gelişim sürecindeki en önemli adımlarından biri, 1973 yılında 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu (Keskin, 2008) ile kullanılmaya başlanan "SİT" kavramı olmuş ve bütüncül koruma yaklaşımının yasal bağlamda ilk düzenlemesi yapılmıştır. 1983 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ile yasal olarak eski eser kavramı yerine "Kültür Varlığı ve Tabiat Varlığı" kavramları gelmiş ve koruma disiplininin etki alanı daha da netleşmiştir. 2004 yılında çıkan 5226 sayılı kanun ile koruma amaçlı imar planı, çevre düzenleme projesi, alan yönetimi, alan yönetim planı gibi bütüncül koruma için gerekli olan terminolojiler kullanılmaya başlamıştır.

Koruma amaçlı imar planları, bölgelerin korunmasına yönelik kararları belirlemekte ancak uygulama söz konusu olduğunda süreç uzamakta, korunması gereken alanlar ve yapılar yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Siyasi otoritenin değişmesi, bölgeler için geliştirilen stratejik kararların yenilenmesi gibi nedenler ile koruma amaçlı imar planları sürekli revize edilmekte, böylece var olan geleneksel dokunun korunması sağlanamamakta, alanlar/bölgeler/sokaklar hızla tahrip olmaktadır.

Bu bağlamda geleneksel dokunun bütüncül olarak korunabilmesini daha kısa sürede, daha hızlı sağlayabilmek için sokak sağlıklaştırma projeleri gündeme getirilmiştir. Sokak sağlıklaştırma projelerinin, geleneksel dokuda koruma kararlarının daha kısa sürede alınmasına ve uygulamaya geçilmesine olanak vereceği düşünülmüş, konu ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır (Ünver, 2017). Ayrıca projelerin sadece fiziksel iyileştirme ile sınırlı kalmaması, aynı zamanda alanda yaşayanlar için sosyal bir değişimin de tetikleyicisi olması hedeflenmiş, alana yönelik detaylı analiz çalışmalarının (fiziksel, sosyal, ekonomik, mekânsal vb) yapılması, ortaya çıkan veriler doğrultusunda ek projelerin geliştirilmesi planlanmıştır. Fiziksel çalışmalarının yanı sıra sosyal alanlarda da araştırmaların yapılmasının amaçlandığı böylesi bir planlamanın nedeni, kentsel fiziki bozulmanın temelinde sosyal, kültürel ve ekonomik yıpranmaların yatması olmuştur. Sosyal iyileştirme ile fiziksel iyileşmenin de sağlanacağı öngörüsü ile sokak sağlıklaştırma projelerinde ilk olarak sosyal, kültürel, ekonomik vb bozulma nedenlerinin tespit edilmesi

ve sonrasında fiziksel sağlıklaştırma için onarım kararlarının, elde edilen soyut ve somut değerler üzerinden geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca kentsel altyapının (elektrik, su, doğal gaz vb) iyileştirilerek, günümüz konfor koşullarını yakalaması da sokak sağlıklaştırma projelerinin temel amaçlarından birisi olmuştur. Genel bir değerlendirme yapılır ise koruma amaçlı imar planlarında yer alan kararlar ışığında, uygulama sürecini hızlandırmak, sosyal ve fiziksel iyileştirmenin bir arada olduğu bütüncül korumanın sağlayabileceği bir ara yöntem olarak "Sokak Sağlıklaştırma" uygulama projesi geliştirilmiş ve bir çok yerel yönetim tarafından kullanılmıştır.

Yasal bağlamda bir inceleme yapıldığında, sokak sağlıklaştırma ifadesi, koruma amaçlı imar planlarında, tarihi çevreyi oluşturan geleneksel sokak dokularının, yapıların, sokak dokusunu önemli bir parçası olan mimari öğelerin tamamı göz önüne alınarak, Kültür Bakanlığı tarafından ilk kez 1996 yılında kullanılmıştır (Keskin, 2008). Bu konuda hazırlanan ve 17.05.1996 tarihinde yürürlüğe giren ilk yasal düzenleme "Korunması Gerekli Sokakları Sağlıklaştırma Projesi Teknik Şartnamesi" (Keskin, 2008) olmuştur. Şartname kapsamında sokak sağlıklaştırma projeleri;

"2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında belirlenen Kentsel Sit Alanları ve Koruma Alanlarında, Yüksek Kurul İlke kararları, koruma bölge kurulu kararları ve koruma amaçlı imar planları veya imar planları doğrultusunda, tescilli ve tescilsiz taşınmaz kültür varlıklarının sokağa bakı veren cepheleri ile birlikte avlu duvarları, müstemilat, çeşme vb. mimari elemanların özgün sokak dokusu ve kentsel mobilya ile birlikte korunması, sağlıklaştırılarak yaşatılması ve çağdaş yaşama katılmasının sağlanması amaçlanmaktadır." (Şartname, 2006) olarak tanımlanmaktadır.

Ancak bu şartname, 25 Temmuz 2013 yılında yürürlüğe giren 28718 sayılı Kültür Varlıkları İhale Yönetmeliği ile yürürlükten kalkmıştır. 28718 sayılı Yönetmelikte (Resmi Gazete, 2013) Sokak Sağlıklaştırma ile ilgili kararlar net bir biçimde görülebilmektedir. Sokak sağlıklaştırma için ortaya çıkan net tanım şöyledir;

"Sokak sağlıklaştırma projesi: 21/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında belirlenen kentsel sit alanları ve koruma alanlarında, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ilke kararları, koruma bölge kurulu kararları ve koruma amaçlı imar planları veya imar planları doğrultusunda, tescilli ve tescilsiz taşınmaz kültür varlıklarının sokağa bakıveren cepheleri ile birlikte avlu duvarları, müstemilat, çeşme ve benzeri mimari elemanların özgün sokak dokusu ve kentsel mobilya ile birlikte korunması, sağlıklaştırılarak yaşatılması ve çağdaş yaşama katılmasının sağlanması yanı sıra sokak dokusunu tanımlayan tüm öğelerin korunması

ve belgelenmesine yönelik rölöve, restitüsyon, restorasyon, kentsel tasarım projeleri ile mühendislik dallarında yapılması gereken her türlü projeyi,”

2013 yılında çıkarılan ve Yasal bağlamda oldukça net tanımlanan sokak sağlıklılaştırma projelerinde, bütüncül yaklaşımın var olduğu görülmektedir. Ancak bu bağlamda çalışmalara başlanmış olsa da sonrasında, özellikle uygulama aşamasında tekil yapılara odaklanıldığı, koruma amacının dışında müdahaleler yapıldığı gözlenmektedir. Ayrıca yapılması öngörülen analizlerin yeterince detaylı olmaması, kararların gelişigüzel alınması, sokak sağlıklılaştırmadan “cephe güzelleştirme”ye giden bir sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Sokak sağlıklılaştırma projeleriyle, koruma amaçlı imar planlarının uzun vadede yapacağı etkilerin, operasyonel olarak da kısa zamanda ortaya çıkması ve geleneksel dokunun yıpranmadan korunması hedeflenmiş, ancak çalışmalar kentsel doku için değil, genellikle yapı veya küçük ölçekli yapı adaları üzerinden ilerlemiştir. Hatta hazırlanan kimi projelerde sadece cephe araştırmaları ve analizler yapılmış, müdahaleler de sadece cephe ile sınırlı kalmıştır. Yaşanan bütün bu olumsuzluklara rağmen, iyi niyet ile ortaya çıkan çalışmanın, ülkemiz dışında nasıl kullanıldığına genel bir bakış atmak, koruma adına sokak sağlıklılaştırma ile neler yapılabildiğini daha net ortaya koyacaktır.

Köklü geçmişe sahip olan birçok ülke/kent geleneksel dokunun korunması için bütüncül koruma yaklaşımını temel alarak çalışmalarını sürdürmektedir (Jones, Padgett, Perkins 2014). Avrupa da birçok kentte geleneksel kent dokusu korunmuş, yeni yaşam alanları dokunun dışında, zarar vermeyecek biçimde planlanmıştır (Paris örneği) (Lecroart, 2013). Bu yaklaşımın yanı sıra geleneksel doku içerisinde yer alan yıpranmış, yenilenmesi gereken sokaklar içinde sağlıklılaştırma (revitalization) projeleri üretilmiştir (Choenni, 2015). Yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde sokak sağlıklılaştırma projelerinin yapı odaklı olmadığı hemen görülmektedir. İlk olarak kapsamlı bir analiz çalışması yürütüldüğü ve bu analiz çalışmalarının da öncelikle sosyal ve ekonomik tabanlı olduğu gözlenmektedir. Katılımcı (kullanıcı, devlet, proje yürütücüleri, yatırımcı ile birlikte) bir yaklaşım modeli temel alınarak, alana yönelik gelecek stratejilerini belirleyen sonrasında müdahale hedefi güden bir projelendirme süreci izlenmektedir (Colin, 2007). Sonuç olarak ilk hedefinin müdahale olmadığı, doğru kararlar ile alanın kendi kullanıcısı ile yaşamasını öngören, günümüz konfor koşullarını tarihsel izleri koruyarak sağlamayı hedefleyen bir yaklaşım tarzının benimsendiği çalışmalarda görülebilmektedir (UNESCO, 2007). Uluslar arası koruma ölçütleri daima var olan değerler üzerinden üretilmiş ve uygulamaya konulmuştur. Sokak sağlıklılaştırma (revitalization) için de benzer süreçler izlenmiş ve alanların değerleri üzerinden projelendirme çalışmaları sürdürülmüştür.

Bütün bu kapsamlı literatür araştırmaları ışığında sokak sağlıklılaştırma projeleri için iyi bir örnek olması hedeflenen Kayseri-Talas ilçesinde projelendirilen “Kazım Paşa Caddesi Sokak Sağıklaştıırma” çalışmasının süreci, kapsamı ve sonucu değeriendirilmeye çalışılacaktır.

2. TALAS KAZIM PAŞA CADDESİ SOKAK SAĞLIKLAŞTIRMA PROJESİ

2.1. Talas Coğrafi ve Tarihi Bilgileri

Kayseri ilinin güneybatısında yer alan, çok kültürlü bir Anadolu yerleşmesi olan ilçede tarihsel tabakalanmanın izleri gözlemlenebilmektedir. Arazi verileri doğrultusunda, düzlükte kurulan yerleşim Aşağı Talas, düzlüğü çevreleyen tepelerde yer alan yerleşim ise Yukarı Talas olarak adlandırılmaktadır.

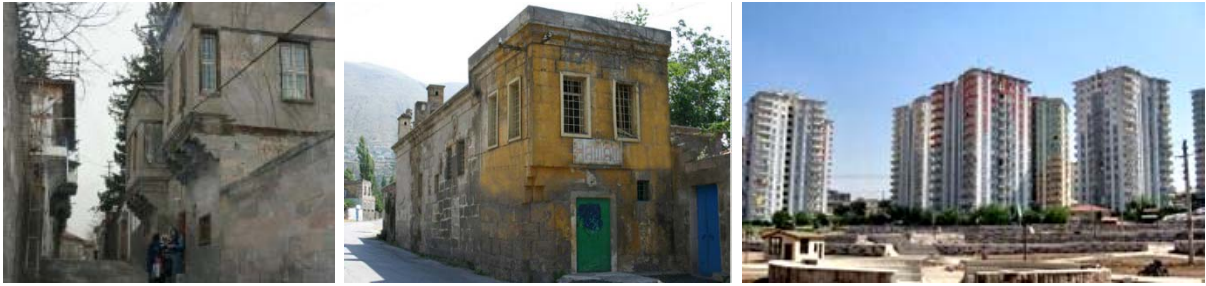
Tarihi M.Ö. 1500'lere kadar uzanan Talas'ta zaman içerisinde Mazakalıların, Kapadokyalıların, Romalıların yaşadığı bilinmekle beraber, günümüzdeki yerleşim alanının Selçuklulardan kaldığı düşünülmektedir (URL-1, 2017). Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile birlikte birçok kentte yaşanan kültürel çeşitlenme, yerleşkenin arazi yapısının da etkisi ile kentsel dokuya yansımıştır. Yukarı Talas'ta Gayrimüslimler (Ermeniler, Rumlar) yoğunlukta iken, Aşağı Talas'ta ise Müslümanlar yer almıştır (Yılmaz, 2005). Gayrimüslimler'in yaşadığı dönemde kent için önemli bir merkez olan Talas, Ermenilerin ve Rumların kentten ayrılması ile önemini kısmen yitirmeye, mütevazı bir yerleşim birimine dönüşmeye başlamıştır. Ancak İlçe'nin 1907 yılında belediye, 1911 yılında nahiye yapılması ve çevre köylerin bağlanması yeniden öne çıkmasını sağlamıştır. Böylelikle Kent'in yönetim teşkilatı içinde yeni bir rol alan Talas idari merkez haline gelmeye başlamıştır (Özsoy,1996). 1987 tarihinde 3392 sayılı kararla ilçe olan (Cömert, 1994) Talas, günümüzde 9 mahallesi, 3 beldesi ve 18 köyü bulunan, 150 bine yakın nüfusu ile kent için oldukça etkin bir belediyedir (URL-2, 2017). Ayrıca Erciyes Üniversite Kampusu'nun Talas ilçe sınırları içerisinde olması, İlçe için yeni bir kullanıcı profiline ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüz de öğrencilerin ve üniversite personelinin yoğun bir biçimde kullandığı ilçe, yeni, genç, dinamik bir yaşam biçimine ve görünümüne ev sahipliği yapmaktadır.

Şekil 1. Kayseri Büyükşehir Belediyesi City Surf Uygulaması, (URL-3), Talas Eski Fotoğrafi (URL-4)

2.2. Talas İlçesi'nin Mimari Yapısı;

İlçe Kayseri kent merkezine yaklaşık 7 km, Erciyes Üniversitesi'ne ise 2 km mesafede bulunan Talas'ta iki tip yapılaşmanın gözlendiği, iki farklı bölge bulunmaktadır. İlk bölüm geleneksel yapıların konumlandığı, tarihi dokunun korunduğu, kısmen geleneksel yaşam biçiminin devam ettiği yerleşim alanıdır. Diğer bölge ise, yoğunlukla üniversite personeli ve öğrenciler tarafından kullanılan, yüksek katlı yapılardan ve gerekli sosyal donatı (alışveriş merkezi, spor tesisleri, yeme-içme birimleri vb) alanlarından oluşan modern bölümdür. İlçe'nin modern bölümü, tarihi dokudan bağımsız olarak gelişmiştir. Böylece iki bölge birbirine karışmamış, geleneksel doku korunabilmiş ve geleneksel yaşam biçimi devam ettirilebilmiştir.

Şekil 2 (Büyükmihçı, Yılmaz Bakır, Eldek, 2009), (URL-5, 2017),

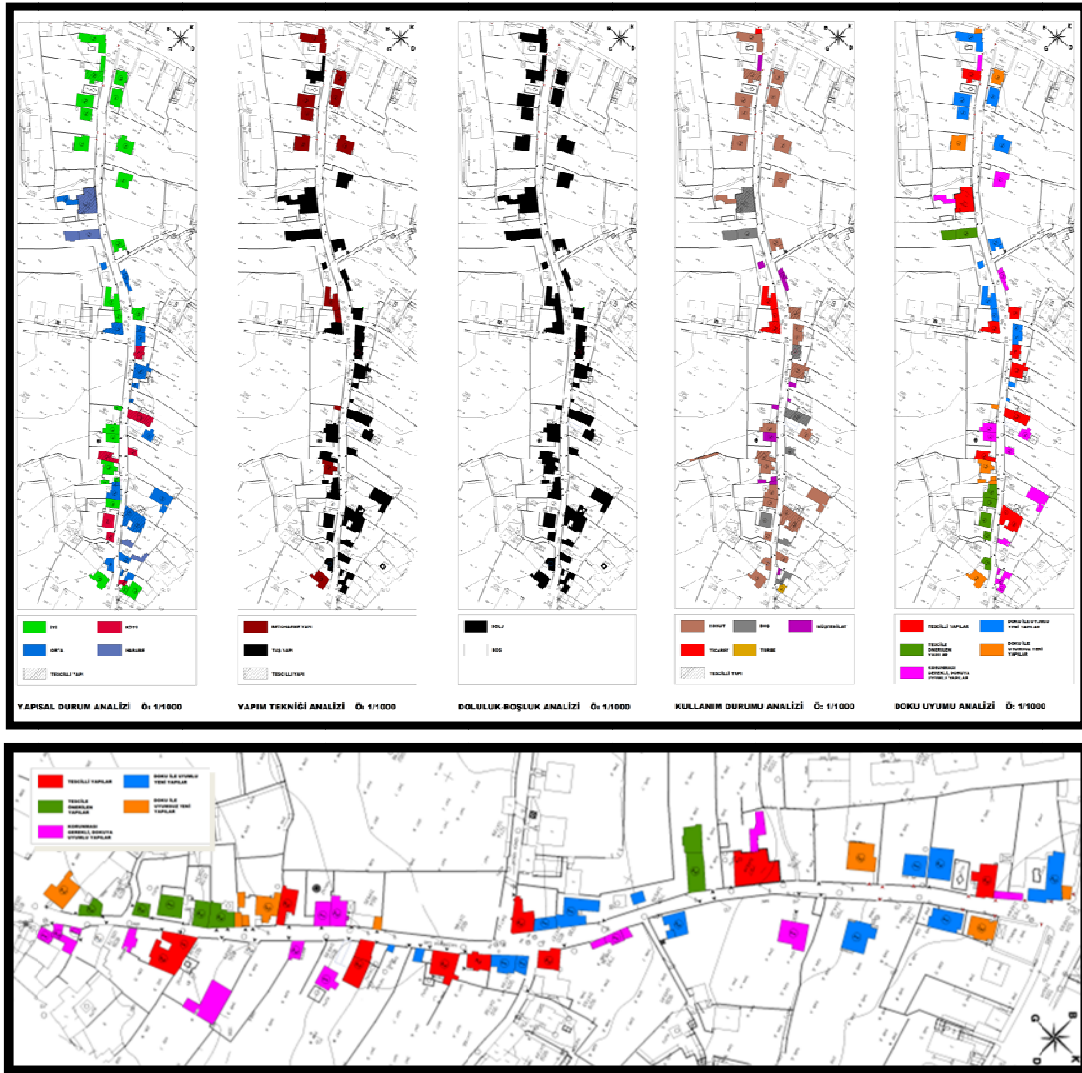
Talas'ta "Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu" tarafından tescillenen 76 hektarlık bir alanı kapsayan 3 farklı sit alanı mevcuttur. Toplam sit sınırları içerisinde en yoğun ve ağırlıklı bölümü, 56 hektarlık geniş bir alan ile kentsel sit alanı oluşturmaktadır. Yerleşmenin karakteristiğini belirleyen ikinci alan 18 hektarlık doğal sit alanı, üçüncü alan ise 2 hektarlık arkeolojik sit olarak tescillenen bölgedir (Büyükmihçı, Yılmaz Bakır, Eldek, 2009). Geleneksel dokunun korunduğu ve kentsel sit alanı içerisinde kalan bölümde, geleneksel konutlar ve anıtsal yapılar yoğun bir biçimde yer almaktadır. Özgün işlevlerinde kullanılan anıtsal yapılarda (cami, hamam) düzenli bakım ve onarım yapıldığı için yapısal ve mekânsal herhangi bir bozulma gözlenmezken, işlev değişikliği yapılan yapılarda da (kilise vb) yapısal bozulma bulunmamakta ancak mekânsal değişiklikler gözlenmektedir. Kullanılmayan, atıl durumda olan anıtsal yapılar da (han vb) ise ciddi yapısal bozulmalar söz konusudur. Bölge de yer alan özgün işlevinde kullanılan geleneksel konutlar da ise mevsimsel iki farklı kullanım söz konusudur. İlk kullanım tipi Kayseri geleneksel yaşam biçiminin bir parçası olan "bağ" kullanımıdır. Yaz aylarında kullanılan yerel söylemde "bağ" olarak isimlendirilen ikincil konutlar özellikle Yukarı Talas'ta yer almaktadır. Diğer tip kullanım ise sürekli olandır. Aşağı Talas'ta ve Yukarı Talas'ın alt eteklerinde daimi kullanıma uygun konutlar yer almaktadır. Kullanım tiplerindeki farklılaşmalar, müdahale biçimlerinde ve yıpranmalarda da farklılıklara neden olmaktadır. Sürekli kullanılan yapılarda bakım ve onarımın düzenli yapılması

yıpranmaların oldukça az olmasına neden olurken, sadece yaz aylarında kullanılan yapılarda kış mevsiminden kaynaklı ciddi hasarların olduğu ve bu hasarlara yönelik yapılan müdahalelerin kapsamlı olduğu ve bu müdahalelerin yapının özgün malzemesine, yapısal özelliklerine daha da büyük zarar verdiği gözlemlenmektedir. Ancak bütün bu olumsuz etkilere karşı oldukça korunmuş durumda olan alanın zengin dokusunun ve korunmuşluk durumunun bilincinde olan yerel yönetim, 2000'li yılların başından itibaren geleneksel dokunun korunması ve korunarak kullanılması yönünde çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmalardan birisi de Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı tarafından yapılan Kazım Paşa Caddesi Sokak Sağlıklaştırma Projesi'dir. 2006 yılı içerisinde Restorasyon Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Gonca Büyükmihçı ve dönemin Talas Belediye Başkanı Rifat Yıldırım tarafından Kazım Paşa Caddesi Sokak Sağlıklaştırma Projesi için protokol imzalanmıştır. Döner Sermaye kapsamında gerçekleştirilen projede temel yaklaşım, bütüncül koruma olarak belirlenmiş ve öncelikle alana yönelik sosyal, kültürel ve ekonomik analizler yapılmış, yapıların sadece cephe rölöveleri değil bahçe, avlu ve kat rölöveleri çıkarılmış, restorasyon için geliştirilen kararlarda yapılar bütün olarak ele alınmış, her yapı için detaylı oluşturulan hasar tespitlere uygun müdahale önerileri geliştirilmiş ve üretilen restitüsyon çalışmalarına bağlı kalınarak projeler üretilmiştir. Ayrıca alan için detaylı bir altyapı çalışması yürütülmüş, proje kapsamında sokak elemanları (çöp kovası, aydınlatma vb) önerilmiştir. Bütüncül koruma yaklaşımı benimsenerek oluşturulan Kazımpaşa Caddesi Sokak Sağlıklaştırma Proje süreci detaylı biçimde açıklanarak, değerlendirme yapılacaktır.

3. TALAS KAZIM PAŞA CADDESİ SOKAK SAĞLIKLAŞTIRMA PROJESİ

Kazımpaşa Caddesi kentsel sit alanı içerisinde, Atatürk Bulvarı ile Harman Meydanını birbirine bağlayan, yaklaşık 600 metre uzunluğunda, geleneksel dokunun büyük bir kısmının korunduğu, mimari niteliğin oldukça yüksek olduğu bir alandır. 2006 yılında projelendirmesi yapılan günümüzde de uygulaması devam eden Ali Sait Paşa Sokak sağlıklaştırma projesinin devamı niteliğinde olması öngörülen projede öncelikle, alana nasıl yaklaşılacağına yöntemi belirlenmeye çalışılmıştır. Bütüncül koruma yaklaşımının temel alındığı proje, kentsel ölçekten (analizler, alt yapı çalışmaları vb) başlamış tek yapı ölçeğine kadar inilmiş ve birebir detay üretimleri ile sonuçlandırılmıştır. İlk olarak analiz çalışmaları kapsamında "Yapısal Durum Analizi", "Yapım Tekniği Analizi", "Dolu-Boş Analizi", "Kullanım Durumu Analizi" ve "Doku Uyum Analiz" çalışmaları yürütülmüştür. Yapılan analizler, alanın birçok özgün niteliğini ortaya çıkarmıştır. Yapısal durum analizi sonucu yapıların görsel olarak strüktürel değerlendirmesi yapılmış, iyi, orta, kötü ve harabe olarak sınıflanmıştır. Yapım tekniği analiz çalışmasında, alanda yer alan yapıların betonarme yapım sistemiyle mi, yoksa taş malzeme kullanarak yığma yapım tekniğiyle mi inşa edildikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapım tekniği analizi ile sadece teknik bir

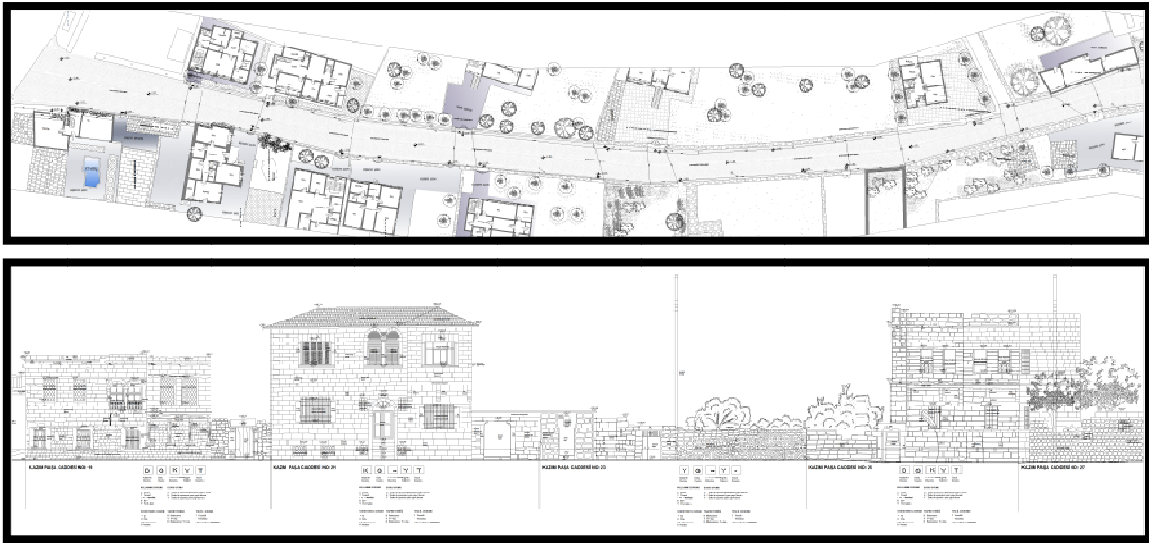
bilgi üretilmemiş, yapılan müdahalelere yönelik bilgi de elde edilmiştir. Her taş yapının geleneksel, her betonarme yapının veya müdahalenin yeni olduğu kabullerinin dışında, alandaki özgün-muhdes ayrımının da yapılabileceği teknik detaylar ortaya çıkarılmaya çalışmıştır. Diğer bir analiz olan Dolu-Boş Analizi'nde ise yapılar ile avlu, sokak, cadde ilişkisi gösterilerek, geleneksel yapı, parsel ilişkisinin korunmuşluk durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Kullanım durumu çalışmasında ise yapıların günümüzdeki fonksiyonları belirlenmiştir. Analiz sonucunda alanda kullanım bağlamında; konut, ticaret, müstemilat, türbe ve boş (kullanılmayan) yapıların olduğu gözlenmiştir. Son olarak yapılan doku uyum analizi sonucunda alanda tescile önerilen yapılar, korunması gereken ancak tescile önerilmeyen dokuya uyumlu yapılar, alana uyumlu yeni yapılar ve dokuya uyumsuz yapılar belirlenmiştir. Yapılan bütün analizler sokak sağlıklaştırma projesinin altlığını oluşturacak biçimde kurgulanarak hazırlanmıştır. Restorasyon kapsamında önerilen projeler analiz çalışmaları ışığında geliştirilmiştir.

Şekil 3 Analiz çalışmaları

3.1. Rölöve Çalışmaları

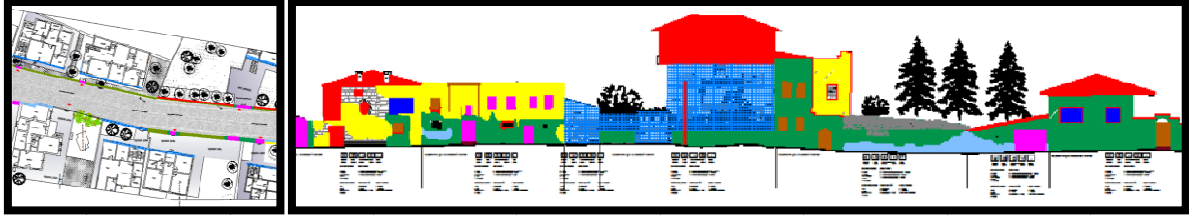
Kazım Paşa Sokak Sağlıklaştırma Projesi'nde öncelikle alana yönelik belgeleme çalışması yürütülmüş, analiz ile başlayan süreç, rölöve çalışmaları ile devam etmiştir. Uygulaması yapılan birçok sokak sağlıklaştırma projesinde genellikle cephe üzerinden analizler yapılmakta, rölöve çalışmaları da bu kapsamda sınırlı kalmaktadır. Ancak ekip olarak cephe rölövesinin yetersiz olacağı bilinci ile sokağın ve yapıların planlarına yönelik çalışmalar yürütülmüş, alanda yapılan analizler sonucu ortaya çıkan yeni ve geleneksel yapı bilgileri ile de müdahalenin bütün yapılar için geçerli olacağı kararı verilmiş, yeni ve geleneksel yapıların kat planı, bahçe-avlu rölöveleri çıkarılmıştır. Geleneksel mimarinin önemli bir parçası olan bahçe-avlu yaşamının ortaya çıkarılması, kullanılan özgün öğelerin (kuyu, çeşme gibi) belirlenmesi için böyle bir çalışma yürütülmüş ve restorasyon projesine altlık oluşturması sağlanmıştır. Rölöve çalışmaları sonucu kullanıma devam eden geleneksel yapılarda bozulmanın daha az, kullanılmayan yapılarda ise yoğun bozulmaların var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kimi yeni yapıların dokuya uygun olmadığı, yeni imar kanunları temel alınarak inşa edildiği belirlenmiştir. Geleneksel yapılar için yürütülen çalışmalara benzer biçimde, yeni yapılar için de çalışmalar yürütülmüş, doku bütüncül bir yaklaşım ile değerlendirilmiştir.

Şekil 4 Kat Planı ve Cephe Rölöve Çalışmaları

Rölöveler sonucunda yapılarda meydana gelen hasarlar, kullanıcılar tarafından yapılan müdahaleler tespit edilmiştir. Rölöve çizimleri üzerinde hazırlanan hasar tespit paftalarında; yeni bina ve duvarlar, özgün olmayan sıva-boya, yüzey kirlenmesi, dokuya aykırı ek, orijinaline uygun olmayan malzeme ile yeni imalat, değiştirilmiş kapı-pencere oranları, ahşap bozulma, nem, özgününe aykırı derzleme, strüktürel zayıflama, taşlarda erime gibi bozulma türleri işlenmiş, cephe ve plan üzerine lejant oluşturularak,

görselleştirilmiştir. Çalışmalar sonucunda bir genelleme yapmak gerekir ise en sık gözlemlenen müdahale biçimleri; özgün ahşap kapıların, pencerelerin oranlarının ve malzemelerinin değiştirilmesi, zemin kaplamalarının da özgün olmayan yeni malzemeler ile kaplanması, strüktürel zayıflama (yıkım) ve yeni/muhdes ekler olduğu belirlenmiştir.

Şekil 5 Kat Planı ve Cephe Hasar Tespit Çalışması

Hasar tespit sonucunda alana yapılacak müdahaleler belirlenmiş ve benzer biçimde çizimler üzerine işlenmiştir. İlk olarak temel müdahale biçimleri ortaya çıkarılmıştır. Temel müdahale biçimleri kapsamında; restorasyon projesi hazırlanarak onarılması önerilen yapılar, ayıklama yapılacak-orijinal olmayan ekler, basit müdahalelerle mevcut haliyle korunacak yapılar ve duvarlar, restitüsyon projesi hazırlanarak bütünleme yapılması önerilen yapılar ve duvarlar, cephe düzenlemesi yapılacak yapı ve duvarlar, boş parsellere önerilen yeni yapılar, malzeme değişimi yapılacak yapı ve duvarlar belirlenmiştir. Temel müdahale biçimlerinde özgün olan yapılar, duvarlar ve detaylar temel alınmış, öneriler bu kapsamda geliştirilmiştir.

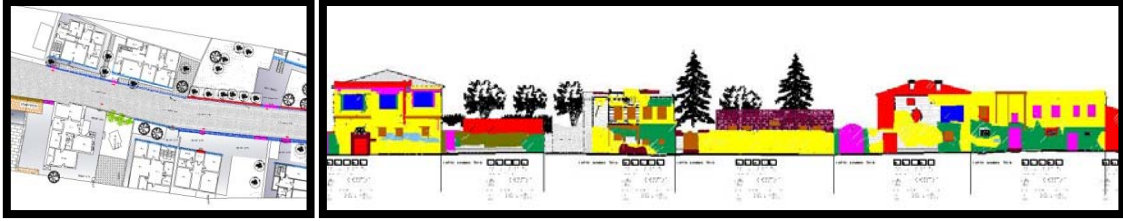

Şekil

6 Kat Planı ve Cephe Temel Müdahale Biçimleri

İkinci müdahale biçimi ise yapısal müdahaleler olmuştur. Yapısal müdahaleler kapsamında; çatlak onarımı, yeni duvar inşası, yeni binada sıva-boya yenilemesi, modern malzeme ile bütünleme yapılması, restitüsyon projesi hazırlanarak bütünleme yapılması, yüzey temizleme (kumlama, raspa), yüzey temizle-ayıkla özgün olmayan malzemenin değişimi, kapı-pencere-doğrama formunda değişiklik, doğrama-kaplama vb ahşap elamanların değiştirilmesi, derzlerdeki çimento sıvanın temizlenerek orijinaline uygun harç enjeksiyonu, taş değişimi, restorasyon projesi hazırlanarak onarılması önerilen yapılar, bütünleme yapılacak yapı elemanları, rekonstrüksiyon, boş parsellere önerilen yeni binalar olarak belirlenmiştir. Koruma kuramı içerisinde zorunlu olmadıkça

uygulanması pek tercih edilmeyen rekonstrüksiyon, alanda strüktürel olarak ciddi hasar görmüş bahçe duvarları için önerilmekte, yapısal müdahale biçimi olarak yer almaktadır. Bütün bu yapısal müdahaleler lejant doğrultusunda cephe ve planlar üzerinde detaylıca gösterilmiştir.

Şekil 7 Kat Planı ve Cephe Yapısal Müdahale Biçimleri

Ayrıca her yapı için özel bir kodlama sistemi geliştirilerek çizimlerin ötesinde, yapılardaki hasarlar, temel ve yapısal müdahaleler ifadelendirilmiştir. (Şekil 8)

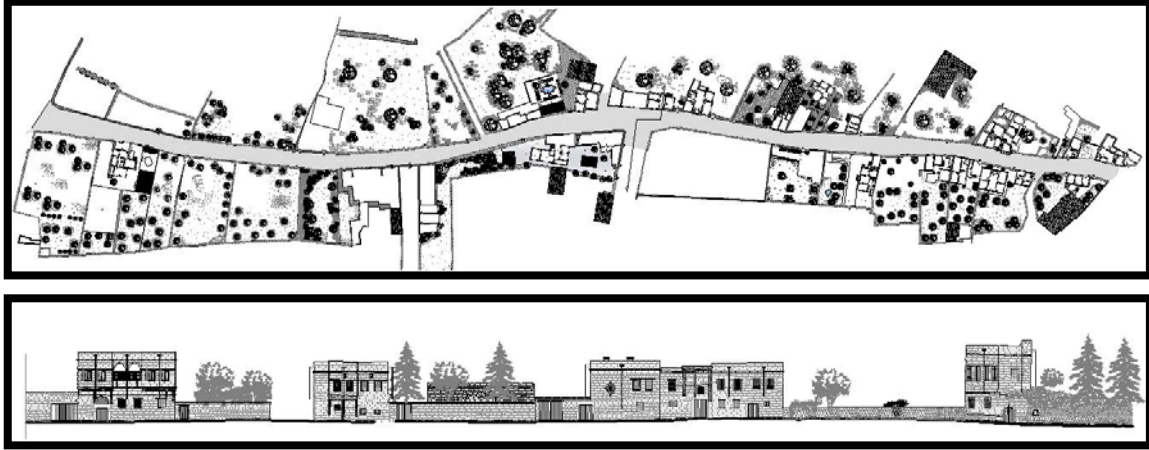
K	G	İ	Y	T	KULLANIM DURUMU	DOKU UYUMU	STRÜKTÜREL DURUM	YAPIM TEKNİĞİ	TESCİL DURUMU
Kullanım Durumu	Doku Uyumu	Strüktürel Durumu	Yapım Tekniği	Tescil Durumu	K Konut T Ticaret M Müstemlet B Boş Y Yeşil alan	G Doku ile uyumlu geleneksel yapı/ duvar U Doku ile uyumsuz yeni yapı/ duvar Y Doku ile uyumlu yeni yapı/ duvar	İ İyi O Orta K Kötü H Harabe	B Betonarme Y Yığma K Betonarme+ Yığma	T Tescilli - Tescilsiz Ö Tescille öneri

Şekil 8 Kat Planı ve Cephe Yapısal Müdahale Biçimleri

Projenin en önemli etaplarından olan hasar tespitler ve müdahaleler belirlenerek, restorasyon çalışması için temel veri kaynağı olan restitüsyon çalışmasına geçilmiştir.

3.2. Restitüsyon Çalışmaları

Restitüsyon çalışmaları, restorasyon projesi için geliştirilecek kararların dayandırıldığı, kısmen kaynakça olarak tanımlanabilecek bir proje türüdür. Ayrıca, yapıların, alanların özgün durumunu, belgeler ile (fotoğraflar, çizimler, sözlü tarih, yapıdan gelen izler gibi) belirlenmesi ve rölöve çizimleri ile dönemleme çalışması yapılarak proje üretilmesi olarak tanımlanabilir. Kazım Paşa Sokak Sağlıklaştırma Projesi için de restitüsyon çalışması; eski fotoğraflar, geçmiş dönemlerde yapılmış çizimler, yapıdan/alandan gelen izler ve kullanıcılar ile yapılan görüşmeler ile ortaya çıkarılmıştır. Bu verilerin değerlendirilmesi sonucu restitüsyonda, yapılara eklenen, yapının özgün değerine zarar veren yeni ekler temizlenmiş, yıkılan duvarlar özgün biçimlerinde tamamlanmış, yapılardaki hasarlar yine özgün durumları temel alınarak düzeltilmiştir. Ayrıca sokakta dokuya uygun olmayan yapılar restitüsyon çalışmasında kaldırılmış, doku özgün biçiminde yeniden görselleştirilmiştir.

Şekil 9 Kat Planı ve Cephe Yapısal Müdahale Biçimleri

Rölöve çalışmaları ile alanın günümüzdeki durumu belgelenmiş, restitüsyon ile de özgün durumu ortaya çıkarılmıştır. Bu iki durum alanın nasıl değiştiğini, nasıl müdahaleler yapıldığını, neler eklendiğini veya çıkarıldığını ortaya koymuş, alanın özgünlüğünün nasıl değiştiğini karşılaştırmalı olarak belirlemesine olanak sağlamıştır. Sonuç olarak restitüsyon çalışması temel alınarak restorasyon projesinin uygulama biçimleri belirlenmiştir.

3.3. Restorasyon Çalışmaları

3.3.1. Restorasyon Müdahale Biçimleri ve Yaklaşımları

Restorasyon aşamasında Kazımpaşa Sokak Sağlıklaştırma Projesi kapsamında 3 temel yaklaşım prensibi belirlenmiştir. Bunlar;

- Mevcut geleneksel yapıların korunması,
- Dokuya aykırı yeni eklerin kaldırılması,
- Eski ile yeni yapılar arasında denge kurulması,

Alana yönelik bu üç temel yaklaşım prensibi göz önünde bulundurularak dört farklı durum tespit edilmiş ve bu durumlara karşı önerler geliştirilmiştir.

A) Mevcut Geleneksel Yapılar; Geleneksel yapılar için öncelikle alınan temel karar yapıların korunmasıdır. Sonrasında ise yapılara eklenen dokuya aykırı yeni eklerin kaldırılması, çürümüş ahşap doğrama ve kaplamaların yenilenmesi, erimiş veya taşıyıcılık özelliğini kaybetmiş taşların orijinaline uygun malzeme ve boyutta taşlarla değiştirilmesi, kapıların, pencerelerin, doğramaların ve demir parmaklıkların özgününe uygun form ve boyuta getirilmesi, kapatılmış kapı ve pencerelerin açılması, eksik doğrama ve parmaklıklar tamamlanması, bahçe duvarları orijinaline uygun kireç harç ile sağlamlaştırılması ve özgününe uygun malzeme ve formda tamamlanarak taş harpuşa ile korunması, çimento harç ile derzlenmiş duvarlardaki çimento harç ve sıvaların özgün

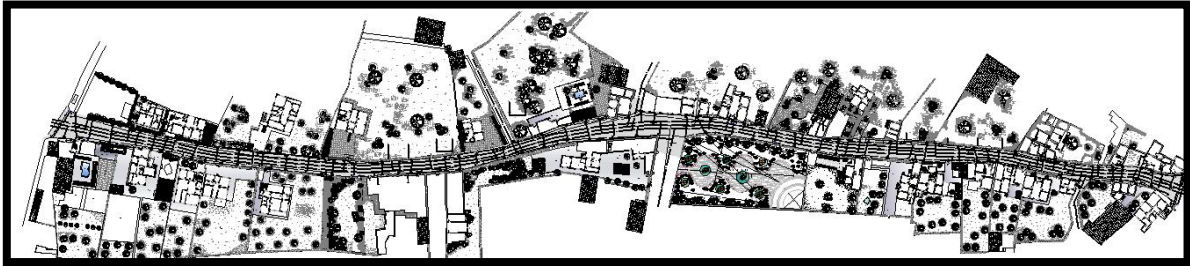
taşlara zarar vermeyecek şekilde raspalanması, yapının ayakta kalabilmesi veya iyileştirmesi için zorunlu olunulduğu koşullarda betonarme döşemelerin üzerinin ahşap veya taş ile kaplanması son olarakta strüktürel zayıflama olan duvarların sağlamlaştırılması önerilmiştir. Ayrıca yıkık yapı bölümlerinde; özgününe ait belge veya izler varsa orijinal malzemesi ve boyutuna göre, herhangi bir belge ve bilgi yoksa modern malzeme ile tamamlanması, sıva ve boyaların temizlenmesi restorasyon kararı olarak üretilmiştir. Temizleme işlemi esnasında özgün yapı malzemesine zarar verilmemesine dikkat edilerek, düşük basınçlı atomize su püskürtülerek taş yüzeylerin temizlenmesi, kirlerin çıkmadığı bölgelerde düşük basınçlı ve taş zarar vermeyecek hafif malzemelerle kumlama yapılması, çimento sıvaların özgün taş malzemeye zarar vermeyecek ve tarak izi yapmayacak şekilde raspalanması kararları alınmıştır. Dokuya aykırı çatıların kaldırılarak düz dama (teras çatı) dönüştürülmesi, çatı suyunun özgün detaylı taş çörtenler yardımıyla alınması önerilmiştir. Mekan kaybına ve ciddi strüktürel problemlere sahip olan yapılara ayrıca detaylı bir restorasyon projesi hazırlanması da proje kapsamında öngörülmüştür.

B) Eski Yapı İzlerine veya Belgelere Sahip Boş Arsalar: Daha önce mevcut olan geleneksel yapılara ait izler bulunan parsellerde yer alan yapıların bir kısmına ait eski cephe fotoğrafları veya çizimleri doğrultusunda, yapıların sokak cephelerinin mevcut belgelere göre tamamlanması önerilmiştir. Bu yapıların yan ve arka cephelerine ve mekân biçimlenişlerine dair herhangi bir bilgi elde edilemediğinden sadece sokak cepheleri tamamlanmış ve öneri ancak cephe bazında yapılmıştır. Bu yapıların inşa edilebilmesi için gerekli temel kazıları ve moloz kaldırma işlemlerinin ardından ortaya çıkması muhtemel temel izlerinden yararlanılarak detaylı bir restitüsyon ve restorasyon projesi hazırlanarak uygulama öncesi koruma kurulu onayı alınması önerilmiştir. Özgün cephesine ait herhangi bir belge olmayan kalıntılar için ise yapı temel alınarak detaylı restitüsyon projesi hazırlanarak, restorasyon yapılması öngörülmüştür. Sokak sağlıklılaştırma kapsamında bu yapılar ve arsalar için sadece bahçe duvarı onarımı öngörülmüştür.

C) Geçmişteki Durumuna Dair Herhangi Bir Belge ve Bilgi Bulunmayan Boş Arsalar; Bu arsalar için Koruma Amaçlı İmar Planı'nda 2 katlı yeni yapı izni ve parselin sokağa bakan sınırına cephelendirilmesi kararı alınmıştır. Genel sokak dokusunun geleneksel etkisinin bozulmaması hedeflenerek bu yapıların parsellerin arka sınırlarına yerleştirilmesi ve bahçe duvarları-yeni yapılar arası ağaçlandırılması sokak sağlıklılaştırma projesi kapsamında öngörülmüştür. Yapılacak olan yeni yapılarda yan parsellerdeki azami yüksekliklerin dikkate alınması, sokakta yer alan korunması gereken kültür varlıklarının projede belirtilen yükseklikler aşmayacak biçimde projelendirilmesi, kırma veya beşik çatı yapılmaması, parapetler arkasına gizlenen teras çatılar ile kapatılması önerileri

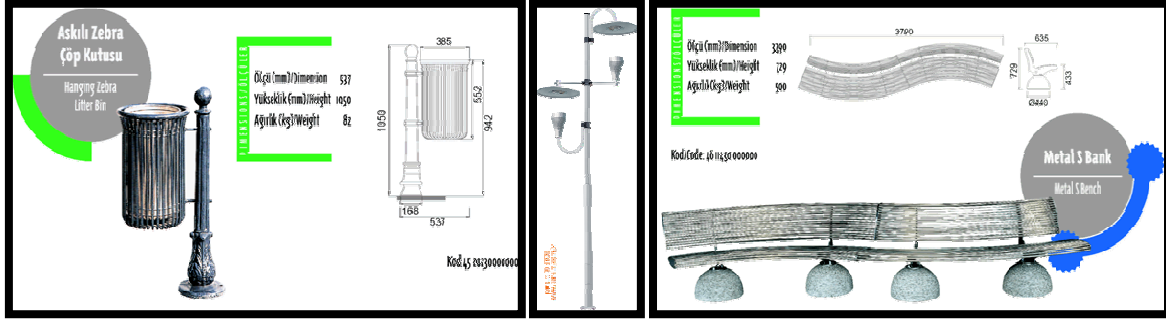
geliştirilmiştir. Yeni yapı inşasında kapı-pencere oranlarının geleneksel oranlara uygun olması ve taş malzeme ile yapılmasının tercih edilmesi önerilmiştir.

D) Mevcut Yeni Yapılar; Caddeye cephe veren yapılar için, geleneksel doku ile uyum sağlayacak biçimde pencere ve demir parmaklık formlarının yenilenmesi, doğrama malzemesinin alanda yer alan özgün yapıların malzemesi temel alınarak, uyum için olacak biçimde değişimi, sıva/boya, bahçe duvarı yenilemesi, dokuya aykırı eklerin kaldırılması gibi küçük tasarım değişiklikleri öngörülmüştür. Bu yapıların bahçe duvarları ve bahçe kapıları önerilen duvar ve kapı detayına göre yenilenmesi, uygulanacak olan taş görünümlü betonarme duvarda, bağlayıcı olarak bölgenin volkanik tüflerinin tozları kullanarak sokaktaki özgün duvarlarla renk uyumu sağlanması önerilmiştir. Koruma Amaçlı İmar Planı'na aykırı yapılandırılarak yükseltilecek veya Koruma Kurulu'ndan onaysız tescilli yapıya bitişik nizam inşa edilmiş yapılarda ise kat eksiltmesi yapılması öngörülmüştür. Ayrıca sokak genelinde temel prensip olarak belirlenen düz dam (teras çatı) kararına uygun olarak kırma veya beşik çatıların kaldırılarak, parapet duvarları arkasına gizlenecek teras çatı uygulaması yapılması kararı verilmiştir.

Şekil 10 Kat Planı ve Cephe Yapısal Müdahale Biçimleri

Alınan kararlar doğrultusunda plan ve cephe çizimleri hazırlanmış, restorasyon önerileri görselleştirilmiştir. Yapılar için alınan kararların ötesinde, sokak için de öneriler geliştirilmiştir. Geleneksel dokunun korunduğu, böylesi bir sokakta yaya trafiğinin öncelikli olması, gerekli durumlarda (belirli saat aralıklarında) sokağın araç trafiğine açılması gerekliliği vurgulanmıştır. Trafiğin kontrolü olması önerilirken, sokak estetiği için geleneksel dokuya uyumlu sınır elemanları tasarlanmıştır. Ayrıca özgün dokuya uyumlu bilimsel bağlamda gerekli aydınlatma değerleri belirlenerek (Sümengen, Yener 2015) estetik, ergonomik aydınlatma elemanları yerleştirilmiştir. [Ayrıyeten](#) sokak kullanımının önemli bir parçası olan kent peyzajı için sokak elemanları da(çöp kovası, oturma birimleri vb) üretilmiştir.

Şekil 11 Sokak elemanları için öneriler

Kazımpaşa Caddesi'nin altyapı düzeni için de öneriler geliştirilmiştir. Açıkta bulunan elektrik, telefon ve doğal gaz hatlarının yer altına alınması önerilmiş, teknik bilgilere uygun biçimde ana dağıtım noktaları ve hatların düzeni detayları ile birlikte görsel olarak ifadelendirilmiştir. Sonuç olarak kentsel ölçekten başlayarak, tek yapı ölçeğine kadar sokak için bir çok restorasyon uygulama detayı üretilmiştir.

4. SON SÖZ

Talas Kazımpaşa Sokak Sağlıklaştırma Projesi kapsamında kentsel ölçekten başlayarak gerekli analizler, araştırmalar yapılmış, detaylı sokak rölöveleri çıkarılmış, tek yapı ölçeğinde hasar tespitler yapılarak, müdahale kararları üretilmiş, restorasyon projesi için çok önemli olan restitüsyon hazırlanmış ve korumanın en önemli basamağı olan restorasyon projeleri ortaya çıkarılmıştır. Bütün bu aşamalar için temel alınan kararlar;

- Dokunun mümkün olduğunca özgün durumunda korunmasının sağlanması,
- Dokuya zarar veren, araştırmalar sonucunda sonradan eklendiği netleşen, mimari niteliği bulunmayan mimari elemanların, eklerin veya yapıların temizlenmesi,
- Var olan bilgiler ışığında geleneksel yapıların özgün hallerine döndürülmesi,
- Sokağın konfor koşullarının iyileştirilmesi,
- Yeni öneriler ile sokağın canlandırılmasının (özgün kullanıcısı ile birlikte) sağlanması,

olarak sınıflandırılabilir.

Geleneksel dokular, yapılar yaşayarak, kullanılarak yaşatılabilir. Kullanılmayan, içinde insan olmayan hiçbir mekân yaşamını devam ettiremez. Kazımpaşa Caddesi için geliştirilen sokak sağlıklaştırma projesinin de alanı yaşatarak koruyacağı, yaşamasını sağlayacağı, diğer projeler için örnek olabileceği düşünülmektedir.

Kentlerimizde birçok geleneksel doku sokak sağlıklaştırma adına tahrip edilmektedir. Sosyal, kültürel hiçbir çalışma yürütülmeden, yapılar bazında hiçbir detaylı çalışma yapılmadan, sadece cephe güzelleştirmesi (makyaj) yapılarak yaşamaları beklenmekte

birer turizm metası haline getirilmektedir. Yeterli teknik bilgi ve analizlerle hiçbir zaman tam anlamı ile incelenmeyen, sorunları tespit edilmeyen ve bu sorunlara göre öneri geliştirilmeyen çalışmalar, uygulamalar, geleneksel olanı korumaz, sadece koruyor gibi yaparak yok olma sürecine katkı sağlar. Başta da belirtildiği gibi korunması gereken kültür varlıklarının bütüncül bir yaklaşım ile korumak adına yasaya giren sokak sağlıklılaştırma çalışmaları gerekli hassasiyetler geliştirilerek, uzman kişiler tarafından, yapıların hak ettikleri biçimde hazırlanmalı ve uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA:

- Büyükmihçi G., Yılmaz Bakir N., Eldek H. (2009). Talas: Çok Kültürlü ve Çok Katmanlı Bir Anadolu Yerleşmesi, Kentsel Kültür Varlıkları Envanter Çalışması, *Tüba-Ked Kültür Envanteri*, 25-44.
- Choenni A. (2015). *Public and Private Roles in Historical Inner City Revitalization*, Cultural Heritage Agency of the Netherlands.
- Colin B. (2007). *Social Sustainability In Historic Districts: International Comparative Research On Social transformations Within Historic Districts*, UNESCO International Seminar Balanced Urban Revitalization For Social Cohesion And Heritage Conservation, Tsinghua University.
- Cömert,H.(1994). 19.yy.Vergi Kayıtlarında Talas, *3.Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu*, 85.
- Jones K., Padgett D., Perkins D.D. (2014). *Jefferson Street Revitalization Strategies in Historic Black Business Districts*, A Research Report.
- Keskin Ü. (2008). *Türkiye’de Sokak Sağlıklılaştırma Olgusunun Örneklerle İrdelenmesi: AnkaraBeypazarı, Kocaeli-Merkez ve Kayseri-Talas Örnekleri*, (Uzmanlık Tezi). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara-Türkiye.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Korunması Gerekli Sokakları Sağlıklılaştırma Projesi Teknik Şartnamesi. (2006).
- Lecroart P. (2013). Planning the ‘Grand Paris’, *Regional Studies Association Conference : Berlin, London & Paris Center for Metropolitan Studies/TU Berlin*.
- Özsoy, H. (1996). *Kayseri’de Amerikan Misyoner Faaliyetleri ve Talas Amerikan Koleji*, Kayseri, Talas Belediyesi Kültür Yayınları.
- Resmî Gazete, (25 Temmuz 2013). 28718 Sayılı Kültür Varlıkları İhale Yönetmeliği
- Sümengen Ö., Yener K. A. (2015). Binalarda Aydınlatma Enerji Performansının Belirlenmesinde Günışığına İlişkin Değişkenlerin İncelenmesi, *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 30(3):135-148, Kayseri.
- URL-1,(2017), <https://www.talas.bel.tr/Cdetail.aspx?CYapiHashID=2>
- URL-2, (2017). <https://www.talas.bel.tr/Cdetail.aspx?CYapiHashID=2>

URL-3, (2017). <https://cbs.kayseri.bel.tr/>

URL-4, (2017). <https://kayseriyikesfet.tumblr.com/post/75489697796/talas-tarihi-bilgileri>

URL-5, (2017).

http://wowturkey.com/t.php?p=/tr596/Mehmet_Kayseri_Talas_Anayurt.jpg

Ünver, H. (2017). Sokak Sağıklaştırmanın Tanımsal Olarak İrdelenmesi, *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 5, 96-106.

Yılmaz, N. (2005). *Kent Merkezlerindeki Kentsel Sit Alanlarında Değişim Sürecinin Değerlendirilmesi Kayseri Kentsel Sit Alanı Ve Talas Kentsel Sit Alanları Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir Planlama, İstanbul.